

УДК 351.745.7:343.98:343.537

Грибовський Олександр Віталійович –
здобувач кафедри спеціальної техніки
та оперативно-розшукового документування
навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів слідства
та кримінальної міліції Національної
академії внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ І СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ, ПРИПИНЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Розглянуто особливості взаємодії оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. Запропоновано шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: оперативні та слідчі підрозділи; неправомірна вигода; кримінальне судочинство.

Рассмотрены особенности взаимодействия оперативных и следственных подразделений во время выявления, прекращения и расследования неправомерной выгоды. Предложены пути их усовершенствования.

Ключевые слова: оперативные и следственные подразделения; неправомерная выгода; уголовное судопроизводство.

У науковій літературі детально досліджено проблеми досудового розслідування, серед яких питання правовідносин слідчого з оперативним працівником під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди, що відображено у відповідних наукових розробках В. І. Василичука, Д. Й. Никифорчука, С. І. Николаюка, В. Л. Ортинського, М. А. Погорельського, Є. Д. Скулиша, О. Ю. Татарова, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, М. Є. Шумила, С. С. Чернявського та ін.

Стосовно взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди в юридичній і спеціальній літературі також вироблено різні підходи. Однак, на наше переконання, найбільш повне визначення такої взаємодії сформулював В. В. Топчій. Взаємодію слідчого й оперативного підрозділу під час

розслідування кримінального провадження дослідник визначив як засновану на законах і відомих нормативних актах їх спільну узгоджену (за метою, характером, місцем і часом) діяльність, спрямовану на вирішення завдань кримінального судочинства, за керівної та організувальної ролі слідчого й чіткого розмежування компетенції [1, с. 146].

Особливої актуальності це визначення набуває, коли йдеться про взаємодію під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди, що пов'язано з тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод громадян.

Як свідчить аналіз законодавства, правовідносини слідчого з оперативними працівниками під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди за своїм характером є як процесуальними (регламентованими кримінальним процесуальним законом), так і непроцесуальними (регламентованими іншими законами або підзаконними нормативними актами). У юридичній літературі та на практиці зазначені правовідносини дістали назву взаємодії, а встановлені кримінальним процесуальним законодавством способи зв'язку (надання слідчим доручень і вказівок оперативному підрозділу, надання допомоги слідчому під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій тощо) – форм взаємодії [2, с. 56].

Необхідність згуртування зусиль слідчого та оперативних працівників, їх спільних дій із метою успішного розкриття і розслідування злочинів передбачена змістом цілої низки норм Кримінального процесуального кодексу (КПК) України [3].

Як свідчить аналіз досліджень, законодавчо визначеними підставами взаємодії оперативних підрозділів і слідчих під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди є: а) *спільність мети і завдань* оперативних працівників та слідчого – лише об'єднавши свої зусилля, органи досудового розслідування і оперативні підрозділи зможуть ефективно їх виконати; б) *однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів та слідчого* – протоколи процесуальних дій, що склали працівники оперативних підрозділів, мають таке ж доказове значення, як і протоколи, складені слідчим; в) *необхідність використання можливостей оперативного підрозділу і слідчого* – слідчий має право провадити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України).

Ідея законодавчого закріплення права слідчого щодо можливого самостійного проведення ним негласних слідчих (розшукових) дій під

час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди бере початок із того, що слідчий, орієнтуючись у матеріалах досудового розслідування, зібраних ним самостійно, чітко визначає мету, на досягнення якої орієнтовані його майбутні негласні слідчі (розшукові) дії, а також докази, що необхідно отримати за їх результатами. В. І. Фаринник вважає, що за таких умов пришвидшиться встановлення істини в кримінальному провадженні, а порушені права та свободи громадян України буде відновлено значно раніше [4, с. 101].

Проте, як свідчить аналіз практичної діяльності органів досудового розслідування, доручення щодо проведення переважної більшості негласних слідчих (розшукових) дій отримують саме оперативні працівники, що суттєво розширює сферу взаємодії слідчих та оперативних підрозділів і потребує додаткового правового врегулювання деяких особливостей на відомчому та міжвідомчому рівнях.

Особливості практичної взаємодії органів внутрішніх справ під час виконання працівниками оперативного підрозділу письмових доручень щодо проведення негласних слідчих розшукових дій отримали нормативно-правове закріплення в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженій наказом МВС України від 14 серпня 2012 року № 700.

Взаємодія слідчого та оперативних працівників є різноплановою і набуває певних правових форм. Але форма такої взаємодії, безперечно, пов'язана з характером слідчої або оперативно-розшукової ситуації, що склалася у зв'язку з кримінальним провадженням чи оперативно-розшуковою ситуацією, і залежить від слідчого, реалізуючись за його ініціативою та під його процесуальним контролем [5].

Ми згодні з позицією А. Я. Дубинського, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової та ін., які визначають дві форми взаємодії: процесуальну й організаційну (непроцесуальну) [6, с. 76].

До *процесуальних форм* взаємодії (що регулюються КПК України) належать:

- 1) надання допомоги слідчому під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України);
- 2) доручення і вказівки слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40, 246 КПК України);
- 3) фіксація та надання слідчому (прокурору) результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України).

До *організаційних (непроцесуальних) форм* взаємодії (тих, що передбачені відомчими нормативними актами), належать:

- 1) узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи;
- 2) погоджене планування спільних негласних слідчих (розшукових) дій;
- 3) обмін оперативно значущою інформацією (зокрема, з використанням можливостей криміналістичних та оперативних обліків);
- 4) спільне використання криміналістичних та оперативно-технічних засобів тощо;
- 5) координація проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 6) контроль.

Відмітною рисою названих форм є те, що процесуальні форми взаємодії ґрунтуються на нормах Кримінального процесуального кодексу, а організаційні є способами зв'язку між слідчим і працівниками уповноважених оперативних підрозділів. Так, «якщо процесуальні форми можна назвати способами співпраці, то організаційні форми будуть характеризуватися як способи зв'язку. Організаційні форми зв'язку існують поза межами процесуальної діяльності слідчого» [7, с. 67–68].

Найбільш поширеною формою взаємодії слідчого з оперативним підрозділом під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди є виконання оперативним підрозділом доручень і вказівок слідчого.

Етимологічне значення термінів «доручити» та «вказати» передбачає владний і розпорядчий характер дій особи, від імені якої вони надходять [8, с. 35]. Тому не можна погодитися з авторами коментаря КПК України, які вважають доручення пропозицією щодо здійснення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій, а вказівку – конкретизацією такої пропозиції [9, с. 167].

На нашу думку, доручення слід розуміти як обов'язкову для виконання загальну вимогу щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що (стосовно слідчо-оперативної групи) дає керівник групи слідчим та оперативним співробітникам, які входять до її складу. Вказівка – це обов'язкова для виконання вимога конкретного характеру, що передбачає, роз'яснює, як саме діяти, наприклад, відносно тактичних умов проведення доручених негласних слідчих (розшукових) дій. До таких умов належить, зокрема, вказівка слідчого повідомити свідка перед його допитом, що злочинця заарештовано, і йому не варто боятися помсти, або вказівка про одночасне провадження обшуку в різних осіб тощо.

Вважаємо за доцільне чітко окреслити законодавчі підстави надання слідчим доручення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, згідно з чинним КПК України:

по-перше, це ст. 40 («Слідчий органу досудового розслідування») КПК України, згідно з якою слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

по-друге, слідчий органу досудового розслідування в порядку ст. 246 («Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій») КПК України має право самостійно провести негласні слідчі (розшукові) дії, використавши засоби для отримання фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні, або доручити їх проведення відповідним оперативним підрозділам.

Специфічний вид доручень передбачено чинними міжнародними договорами України, які стосуються питань надання міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях. Коло процесуальних дій, що підлягають виконанню, а також обсяг запитуваної інформації у цих випадках обумовлені договором і не повинні суперечити нормам національного законодавства України.

Окремо слід відзначити таку форму взаємодії, коли слідчий доручає проведення негласних слідчих (розшукових) дій із застосуванням технічних засобів, яких не має у своєму розпорядженні оперативний підрозділ (наприклад, зняття інформації з каналів зв'язку).

На організаційному етапі взаємодії необхідно:

визначити правові підстави для проведення негласних слідчих (розшукових) дій (наявність відомостей, що потребують перевірки, про вчинений злочин та особу, яка його вчинила, з метою їх підтвердження або спростування, за умови, що в інший спосіб, крім проведення негласної слідчої (розшукової) дії, отримати інформацію неможливо);

визначити коло суб'єктів взаємодії;

підготувати та внести на розгляд слідчого судді клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, заздалегідь погодивши його з прокурором;

забезпечити участь слідчого (прокурора) в розгляді клопотання;

у разі отримання рішення про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій організувати його виконання шляхом безпосереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим або підготовки доручення.

Суб'єктами процесуальних форм взаємодії на цьому етапі є слідчий, прокурор, слідчий суддя. Безперечно, під час організаційного етапу важливо взаємодіяти з підрозділами оперативно-технічних заходів для визначення аспектів тактики проведення негласних слідчих

(розшукових) дій, формулювання змісту клопотання, його обґрунтованості, технічних можливостей виконання рішення суду тощо.

Важливо визначитись із правовими підставами взаємодії суб'єктів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди.

Як доводить практика, особисте проведення слідчим більшості негласних слідчих (розшукових) дій під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди через їх складність є практично неможливим, а тому необхідна належна взаємодія з оперативними підрозділами, у їх числі з підрозділами оперативно-технічних заходів.

За результатами негласних слідчих (розшукових) дій результати фіксуються в протоколі, що складає уповноважений оперативний підрозділ, у разі потреби долучаючи як додатки до нього матеріальні носії інформації, отримані під час їх проведення.

Недоліком нормативного регулювання взаємодії під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди є те, що законодавець, відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України, надає право лише слідчому чи прокурору залучати інших осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У сучасній практиці їх проведення за дорученням слідчого уповноваженими оперативними підрозділами виникає потреба у залученні таких осіб оперативними підрозділами. Отже, до ч. 6 ст. 246 КПК України доцільно внести зміни, надавши уповноваженому оперативному підрозділу, що виконує доручення слідчого, право залучати інших осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Свої особливості має також взаємодія слідчого, прокурора, оперативного підрозділу та підрозділу оперативно-технічних заходів на стадії завершення негласних слідчих (розшукових) дій, фіксації її результатів (складання протоколу, підготовки додатків тощо), використання матеріалів у кримінальному провадженні [10, с. 77].

Аналіз практики доводить, що така форма взаємодії, як *допомога оперативного підрозділу під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій у процесі* виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди, необхідна слідчому для провадження тих із них, що потребують значного обсягу роботи або додаткових гарантій для осіб, які беруть у них участь, а також, коли у зв'язку із негласною слідчою (розшуковою) дією, що проводиться, необхідне здійснення функцій, специфічно притаманних оперативним підрозділам.

Відомі такі види допомоги оперативних підрозділів слідчому під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у процесі виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди:

а) безпосередня участь у негласній слідчій (розшуковій) дії: участь у оперативній комбінації впродовж здійснення контролю за

вчиненням злочину (контрольована поставка, оперативна закупка тощо), виконання спеціального завдання під час упровадження в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття з метою викриття її протиправної діяльності;

б) профілактика і припинення порушень порядку під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій: оточування й охорона місця, приміщення або іншого володіння особи, де проводяться негласні слідчі (розшукові) дії;

в) застосування спеціальних знань працівниками оперативно-технічних підрозділів, які беруть участь у негласних слідчих (розшукових) діях як фахівці.

Спосіб допомоги під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій залежить від конкретних обставин кримінального провадження, від слідчої (розшукової) дії, що проводиться, та інших умов. Допомога буде ефективною, якщо слідчий заздалегідь роз'яснить оперативному працівнику завдання і порядок проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Підсумовуючи, зауважимо, що ефективна взаємодія оперативних та слідчих підрозділів під час виявлення, припинення й розслідування неправомірної вигоди є запорукою успіху в досягненні так званого принципу «спільності інтересів», а саме виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

За результатами вивчення емпіричного матеріалу запропоновано такі принципи взаємодії під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди: взаємна відповідальність; активне застосування сучасних методик; оптимальне використання наявних можливостей; дотримання загальних засад оперативно-розшукового та кримінального провадження; забезпечення нерозголошення даних оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій; відповідальність.

Детальний аналіз Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у профілактиці, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень свідчить про те, що окремі його положення не відповідають ні Кримінальному процесуальному кодексу України, ні Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ні Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженій керівниками правоохоронних органів [11].

Так, у Інструкції не визначений момент, із якого розпочинається взаємодія слідчого і оперативного підрозділу. Натомість передбачені повноваження слідчого, відсутні у Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 40) та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 6), стосовно вивчення оперативно-розшукової справи й надання рекомендацій відносно фіксації додаткових фактичних даних щодо протиправних діянь окремих осіб і груп, що засвідчують наявність у їх діях ознак злочину (п. 3.2), а також закріплення слідчого за оперативно-розшуковою справою для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу (п. 3.1).

До того ж, зазначеними законодавчими актами не передбачено ознайомлення з матеріалами оперативно-розшукової справи начальника слідчого підрозділу та слідчого під час розшуку особи, яка переховується від органів розслідування (п. 8.4), а також розгляд матеріалів оперативно-розшукової справи на оперативних нарадах за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці (п. 3.3) для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР.

Отже, на нашу думку, суттєвим є те, що повноваження слідчого як суб'єкта взаємодії з оперативним підрозділом повинні розпочинатися з моменту початку кримінального провадження, а не заведення оперативно-розшукової справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів / В. В. Топчій // Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 12 груд. 2012 р.). – К. : ФОП Кандиба, 2012. – С. 49–53.
2. Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания / А. Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД СССР, 1970. – 134 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1307. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
4. Фаринник В. І. Особливості процесуальної взаємодії органу досудового розслідування з іншими підрозділами МВС та громадськістю у кримінальному провадженні / В. І. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – № 44 (905). – С. 99–106.

5. Топчій В. В. Форми взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами МВС України / В. В. Топчій // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 111–121.

6. Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания / А. Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД СССР, 1970. – 134 с.

7. Тюрин Н. С. Формы оперативно-розыскной и следственной деятельности / Н. С. Тюрин // Правовые проблемы укрепления российской государственности. – Ч. 10 : Проблемы уголовного процесса в свете нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации : [сб. ст.] / под ред. Ю. К. Якимовича. – Томск : Изд-во Томс. ун-та, 2002.

8. Подопрелов А. М. Создание и деятельность следственно-оперативной группы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Подопрелов Александр Михайлович. – К., 1990. – 210 с.

9. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : [підруч.] / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – 639 с.

10. Канцідайло О. О. Деякі актуальні проблеми в діяльності підрозділів оперативно-технічних заходів щодо виявлення та припинення злочинів / О. О. Канцідайло, Ф. М. Нагорський // Актуальні проблеми виявлення та припинення злочинів : матеріали круглого столу (Київ, 27 листоп. 2014 р.) / ред. кол.: С. С. Чернявський, М. М. Алексійчук, О. В. Хуторянський та ін. – К. : ФОП Кандиба Т. П., 2014. – 83 с.

11. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.